

P.I. CHAYKOVSKIY “YIL FASLLARI” ASARINING MAZMUN-MOHIYATI BILAN TANISHISH

Ismailov Tohir Xushnudebk o’g’li

Nizomiy nomidagi Toshkent Davlat Pedagogika Universiteti
“Musiqqa ta’limi va san’at” mutaxassisligi 2-kurs magistranti

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolda buyuk Rus kompozitori P.I.Chaykovskiyning “Yil fasllari” asarining mazmuni, asar xarakteri, tuzulish shakli haqida ma’lumotlar bayon qilingan. Shuningdek “Yil fasllari” asari mavzusidagi har bir oyning mavzusi va nazariy asoslari haqida batafsil ma’lumotlar berilgan.

Kalit so’zlar: “Yil fasllari”, Barkarolla, Nuvelist, Kamelka, musiqiy janr, Klassik musiqqa, Shrovetide, Lark.

INTRODUCTION TO THE CONTENT OF P.I. TCHAIKOVSKY'S “SEASONS”

ABSTRACT

This article describes the content, nature and structure of the work "Seasons" by the great Russian composer PI Tchaikovsky. There is also detailed information on the theme and theoretical foundations of each month in The Seasons.

Keywords: "Seasons", Barkarolla, Nuvelist, Kamelka, musical genre, Classical music, Shrovetide, Lark.

ВВЕДЕНИЕ В СОДЕРЖАНИЕ "ВРЕМЕН ГОДА" П.И. ЧАЙКОВСКОГО

АННОТАЦИЯ

В данной статье раскрываются содержание, характер и структура произведения «Времена года» великого русского композитора П. И. Чайковского. Также в The Seasons есть подробная информация о теме и теоретических основах каждого месяца.

Ключевые слова: «Времена года», Баркаролла, Нувеллист, Камелька, музыкальный жанр, Классическая музыка, Масленица, Жаворонок.

“Agar men rus musiqasi shuhratining keng yoyilishiga ko’mak berishim mumkin ekan, hamma narsani tashlab Vatanim va san’atim uchun foydam tegishi mumkin bo’lgan joyga bormoqlik mening asosiy burchim emasmi?”

(P.I.Chaykovskiy)

KIRISH

Jahon musiqa adabiyotida P.I.Chaykovskiy asarlari klassika darajasiga yuksalgan. Operalari ko‘plab dunyo sahnalarida ijro etilmoqda. Har to‘rt yilda bir marotaba Moskvada butun dunyo musiqachilari P.I.Chaykovskiy nomidagi xalqaro tanlovda ishtirok etadilar. P.I.Chaykovskiy hali hayotligidayoq ijodiy merosi jahon san’atining ajralmas bir qismiga aylanib ulgurdi. Chaykovskiyning taniganlar nafaqat uning ijodiga, balki unga xos bo‘lgan insoniy sifatlarga ham alohida bir mehr bilan munosabatda bo‘lganlar. Fikrimizning isboti sifatida S.V.Raxmaninovning so‘zlarini keltirib o‘tamiz: «*Men uchrashishga muyassar bo‘lgan barcha insonlar orasida, Chaykovskiy - eng dilbari edi. U betakror nozik qalb egasi, buyuk insonlar kabi juda kamtar, oddiy va sodda edi*». P.I.Chaykovskiy qoldirgan musiqiy meros insoniyat madaniyati tarixida doimiy ahamiyatga ega betakror san’at mo‘jizalari qatoriga kiradi.¹

MUHOKAMA VA NATIJALAR

"Fasllar" - bu bolalikdan deyarli har bir kishiga tanish bo‘lgan yorqin xarakterli o‘yinlarning aylanishi emas. Bu bastakorning haqiqiy shaxsiy kundaligi bo‘lib, u erda u barcha unutilmas va qimmatbaho epizodlarni, tabiatning ajoyib suratlarini diqqat bilan yozdi. Bu erda hayotning shahar rasmlari, qishloq hayoti, cheksiz kenglik va his-tuyg‘ular yaqindan birlashtirildi. Piter Ilyich Chaykovskiyning pianino tsiklini boshqa shunga o‘xshash asarlardan ajratib turadigan narsa. Chaykovskiyning "Yil fasllari" siklini yaratish tarixi, ishning mazmuni va bizning sahifamizda juda ko‘p qiziqarli ma‘lumotlar mavjud.

Yaratilish tarixi

Pyotr Ilyich Chaykovskiyning eng mashhur siklining paydo bo‘lishi 1842 yildan buyon o‘z faoliyatini boshlagan "Nuvelist" jurnali bilan bevosita bog‘liq. Ushbu nashr kitobxonlarni musiqa olamining barcha yangiliklari, mahalliy va xorijiy bastakorlarning asarlari bilan tanishtirdi. Pyotr Ilyich 1873-yildan buyon jurnal bilan muvaffaqiyatli hamkorlik qildi, keyin u bir nechta vokal asarlarini san’at ahliga taqdim etish maqsadida ushbu nashrga beradi. Bu safar jurnalning noshiri Nikolay Matveyevich Bernard 1875-noyabr oyida Chaykovskiyga bir qator raqslarni yozishni so‘rab murojaat qildi va juda yaxshi haq to‘lashni va‘da qildi. Nashriyotchi darhol bastakorga raqslarning nomini taklif qildi va shu bilan asarlar dasturini aniqladi.

---

¹ T.Kh.Ismailov; "Musical currents and the formation of Russian classical music" "Вестник магистратуры" 2021. №5 (116);

Dekabr oyida 1875-yilda xuddi shu jurnalda chop etildi. Kompozitorga kelgusi yilda o'quvchilarni Chaykovskiyning original asarlari bilan tanishtirishga va'da berildi.

Nuvellist jurnali 1875-yil

Siklni yozish jarayoni haqida deyarli hech qanday ma'lumot yo'q, faqat hozirgi vaqtda Pyotr Ilyich poytaxtda ekanligi ma'lum. 1875-yilning dekabr oyi o'rtalarida Maestro Bernardga yozgan maktubida, u raqslarning uzoq va zerikarli bo'lishi mumkinligi haqida

juda tashvish bildirdi. Biroq, Chaykovskiyning shubhalari behuda edi, chunki asarlar Bernardga yoqdi va ular o'z vaqtida nashr etildi. Pesalar tayyor bo'lgach, ular "Nouvellist" jurnalida nashr etilganda, Bernard kompozitorning rejasini to'liq ochib berish uchun ularga she'riy epigraflar qo'shdi.

"Yil fasllari" nomi birinchi marta 1876-yilning ohirida, butun sikl butunlay chiqarilganda paydo bo'ldi. Barcha keyingi nashrlarda ushbu sarlavha saqlanib qoldi. Biroq, Bernard hali ham o'z hissasini qo'shib, "12 ta xarakterli rasmlarni" sarlavhasiga izoh berdi. 13-dekabr, Pyotr Ilyich nashriyotchiga dastlabki ikkita raqsini yubordi va darhol har oyda chop etilgan jurnalda chop etishga tayyorgarlik boshlandi. Shunday qilib, har bir xonada to'qqizinchi raqamdan tashqari, uni ochgan kompozitorning asarlari taqdim etilishi kerak edi. Ushbu sonda birinchi Glavachanashrning doimiy muallifi V.Glavachning ishi edi. Xuddi shu sonda barcha ishtiyoqmandlar yil oxirida Chaykovskiyning o'n ikki qismini bir nashrda, yaxshi bonus sifatida olishlari ko'rsatilgan. Shunday qilib, butun sikl 1876-yilning oxirida yorug'likni ko'rdi. Afsuski, tanqidchilar Chaykovskiyning yangiliklarini qanday qabul qilgani va raqslarining qayerda ijro etilganligi haqida hech qanday ma'lumotga ega emasdilar. Biroq, jamoatchilikning tan olinishi uzoq davom etmadi. Ko'p o'tmay, bu sikl ijrochilar, havaskorlar va haqiqiy mutaxassislar orasida juda mashhur bo'ldi.

"Yil fasllari" siklining mazmuni:

“Yil fasllari” qiyosiy surati.

"Yil fasllari" to'plamiga yilning barcha oylariga mos keladigan 12 ta kichik o'yin kiritilgan. Bastakor nafaqat tabiatni, balki butun shon-shuhratini, balki insonning ahvolini, yilning shu davriga oid his-tuyg'ularini dunyoga yetkazdi. Ba'zan, muallif bu ishda nimani yetkazishni istayotganini tushunish uchun "So'zlar ham kerak emas balki musiqa o'zi uchun juda aniq va tushunarli." Bunda rus tabiati manzaralari va obrazlari P.I.Chaykovskiy uslubiga xos bo'lgan lirik talqinda berilgan. Har bir pesa uchun sheoriy epigraf tanlangan. Epigraflar Pushkin, Tolstoy, Vyazemskiy, Fet, Maykov kabi mashhur rus shoirlarining ijodidan olingan. Pesalarning nomlanishi ham o'zgacha. Masalan, qish fasli mavzusidagi pesalarga «O'choq yonida», «Maslenitsa» kabi xordiq chiqarish hamda bayram sayli bilan bog'liq nomlar berilgan bo'lsa, yoz fasli mavzusida yozilgan pesalarda «Hosil o'rimi», «O'roqchi qo'shig'i» kabi dehqonlarning mehnati bilan bog'liq nomlar berilgan. Umuman olganda, turkumdagi pesalarda maoyus, elegik kayfiyat aks etadi. Pesalarda P.I.Chaykovskiyning fortepiano uslubiga xos bo'lgan turli xil chizgilar uchrasa-da, qo'shiq tuzilishiga ega keng ko'lamdagi kuy asosiy o'rin tutadi, rus romansi va xalq qo'shiqlarining ohanglari his etiladi. Jahon fortepiano ijodida oylar ketma-ketligi, tabiat va inson hayotida muntazam almashinayotgan voqea-hodisalar charxpalagi bunchalik mahorat bilan oddiy va sodda tasvirlab berilgan boshqa birorta asar uchramaydi. P.I.Chaykovskiy tabiatni juda nozik his qiladi. Kompozitor o'rmon, dalalar bo'ylab o'zini tabiatning bir bo'lagi sifatida his etib qilgan sayrlari unga huzur bag'ishlaganini tez-tez gapirar edi.

"Yanvar. Kamelka". A.S.Pushkin asaridan epigraf:

*"Va tinch nigohi burchagi kecha kechqurun kiyingan,
Kaminda olov o'chadi va sham yonib ketdi".*

"Kamelka"- yanvar oyining birinchi qismini ko'rsatadigan to'plamdagi birinchi kuy. Kamelkom deyarli har bir uyda bo'lgan va butun oilani qishki kechalarda to'playdigan rus kaminidir. Agar bu dehqon kulbasi bo'lsa, unda qo'shiqlar kuylangan, Agar zodagon bo'lsa, u asosan muzeylangan yoki O'qilgan. Tinch va osoyishta musiqa, shuningdek, musiqaning alohida motiflari, xuddi sekin nutqni yetkazayotganday. Ushbu o'yinni tinglab, kamin yaqinida o'tirgan odamlar olov alangasiga diqqat bilan qarashlari va suhbatlashishlarini tasavvur qilish oson. Ikkinchi qism birinchi va uchinchi qismlardan biroz farq qiladi, u yanada hayajonli va jonli.

"Kamelkada" pesasi hayratlanarli kayfiyat bilan rasmni tortadi. Uning birinchi qismi inson ovozining intonatsiyasiga o'xshash ifodali mavzuga asoslangan. Bu asta-sekin aytilgan qisqa so'zlar, tartib bilan, chuqur o'ychanlik holatida. Bunday hissiy holat haqida Chaykovskiyning maktublarida topish mumkin: *"bu kechqurun, yolg'iz o'tirganingizda, ishdan charchagan, kitob olgan, lekin u qo'lidan tushgan melankolik tuyg'u. Xotiralar juda ko'p esda qolarli edi. Va o'tmishga achinish, va yana boshlash uchun ov yo'q. Hayot charchagan. Dam olish va atrofqa qarash yaxshi. Va afsuski, o'tmishga kirib borish uchun qandaydir shirin"*. O'rta qism tabiatda yanada jonli, lekin ayni paytda Arfa tovushini eslatuvchi yo'lovchilarning quyilishi bilan qisqa motifga asoslangan. Shundan so'ng, uchinchi qism, birinchi qismni takrorlab, butun o'yinni o'z ichiga olgan qo'shiq bilan takrorlaydi. Musiqa eskirgan va rasm yo'qoladi...

"Fevral. Shrovetide". Epigraf Pa Vyazemskiydan olingan:

"Yaqinda shrovetide keng bayram bilan boshlanadi."

"Shrovetide"- fevral. Fevral ikkinchi oy tasvirida tinglovchilar oldida milliy bayramning surati yuzaga keladi. Shrovetide haftasi har doim bahor uchrashuviga bag'ishlangan bayram bilan tugaydi. Musiqiy tovushlar yordamida kompozitor yurish olomonini, Ryazheniy raqslarini va asboblarning ovozini tasvirlab beradi.

Miniatyuralar juda qiziqarli tarzda yaratilgan, u bir-birini tezda o'zgartiradigan kichik rasmlardan iborat, ammo birinchi mavzu doimo qaytib keladi. Tinglovchilar oldida milliy bayramning barcha ishonchli atributlari bilan tasvirlangan rasm juda aniq va ravshan ko'rinadi.

Shrovetideda buyuk ro'za oldidan bayram haftasi bo'ladi. Shrovetide shodiyona bayramlar, razudalymi o'yinlar, ot minib, turli xil qiziqarli tadbirlar bilan faxrlanadi. Uylarda Pancakes pishiriladi, asrlar tubidan rus hayotiga qat'iy kiritilgan o'ziga xos butparast taom tayyorlaniladi. Ushbu bayramda buyuk Fisih bayrami, Masihning tirilishi oldidan Buyuk lent boshlanishidan oldin qishning butparastlik yo'nalishlari, bahor va nasroniy marosimining xususiyatlari birlashtirildi. Shrovetideda folklor festivalining rasmidir, u yerda chiroyli daqiqalar olomon musiqasining onomatopoesiyasi, folklor asboblarining nohush tovushlari bilan birlashtirilgan. Butun o'yin birinchi mavzuni doimiy ravishda qaytarish bilan bir-birini almashtiradigan kichik rasmlarning kaleydoskopidan iborat. Burchakdagi ritmik raqamlar yordamida Chaykovskiy olomonning shovqinli va quvonchli hayqiriqlari bilan rasmni yaratadi, raqsga tushgan baqirib yubordi. Kulgi va sirli pichirlash portlashlari festivalning yorqin va rang-barang rasmiga aylanadi.

"Mart. Larkning qo'shig'i". A.N.Maikovning asaridan epigraf:

"Maydon gullar bilan to'lib-toshgan osmonda to'lqinlar paydo bo'ladi, pena ko'k tubsizliklari osilgan shoxlar to'la".

"Lark"- Mart oyi. Odamlarga ko'pincha bahor boshlanishining ta'siri bomi? Albatta, qushlarning qo'shiqlari bilan, bu uzoq vaqtdan beri bahor qushlari deb hisoblangan va uning qo'shig'i mart oyida uzoq kutilgan issiqlikning boshlanishini anglatadi. Barcha tabiat qishlashdan uyg'onadi. Ushbu hayajonli va qayg'uli o'yinda bastakor qushlarning qo'shiqlarini tovush ixtirolari yordamida juda aniq etkazdi. Ishga harakatlarni boshlashar, bir-biri bilan birlashtirilgan ikki xil mavzu bilan chambarchas bog'liq. Ulardan biri lirik, ikkinchisi esa keng katta ko'tarilishlar bilan.

Lark-bu Rossiyada bahor qo'shiqchisi sifatida hurmatga sazovor bo'lgan dala qushidir. Uning qo'shiqlari an'anaviy ravishda bahor kelishi bilan bog'liq bo'lib, butun tabiatning qishlashidan uyg'onish, yangi hayotning boshlanishi. Bahor rus peyzajining surati juda oddiy,

ammo mazmunli vositalar bilan bo'yalgan. Barcha musiqaning markazida ikkita mavzu bor: oddiy akkord qo'shiqlari bilan qo'shiq kuylash, ikkinchisi unga o'xshash, ammo katta ko'tarilish va keng nafas olish bilan. Ushbu ikki mavzu va turli xil kayfiyatlarning organik birikmalarida-xayolparast, qayg'uli va engil - butun o'yinning ajoyib jozibasini. Har ikkala mavzuda ham larkning bahor qo'shig'ining trollarini eslatuvchi elementlar mavjud. Birinchi mavzu yanada batafsil ikkinchi mavzuni bir ramka yaratadi. Ular La'natning sersuv trollarini o'ynashadi.

"Aprel. Boychechak". A.N.Maikovning asaridan epigراف:

"Ko'k, toza Qorako'l-gul, podle esa oxirgi qor kartochkasi orqali.

O'tmish qayg'usi va baxtning birinchi orzulari haqidagi so'nggi ko'z yoshlari boshqacha".

"Boychechak"- Aprel oyi. Bahor quyoshi isitiladi, qushlar qo'shiq aytadi va birinchi bahor gullarini gullash vaqti keldi. Boychechaklar qorlar erib, sovuq havo ketishi bilan gullay boshashi tasvirlab berilgan. Ushbu syujetda insonni manzara tafakkuridan to'ldiradigan barcha hayajonlarni va his-tuyg'ularni keltirib chiqaradi. Buning ajablanarli joyi yo'q, chunki bahorda nafaqat tabiat, balki insonning his-tuyg'ulari ham uyg'onadi. Sevgi, yorqin kelajak uchun umid - bu vaqtda hamma narsa yaxshi bo'ladi. Vals ritmida yaratilgan musiqada bu yorqin tuyg'ular ifodalaydi. Vals janrida yaratilgan aprel oyining ko'rinishi o'ziga hos tabiat manzarasini yaratib bergan.

Boychechak — bu qish qoridan tushganidan keyin darhol paydo bo'lgan o'simliklar deb ataladi. Qishki sovuqdan, o'lik, jonsiz teshiklardan so'ng, qishki qorning erishi natijasida paydo bo'lgan kichik ko'k yoki oq gullar ko'rinadi. Snowdrop Rossiyada juda mashhur. U yangi tug'ilgan hayotning ramzi sifatida e'tirof etiladi. U ko'plab rus shoirlarining she'rlariga bag'ishlangan. Boychechak o'yini vals shaklidagi ritmga asoslangan bo'lib, ularning hammasi impuls bilan to'lib-toshgan, his-tuyg'ularning ko'tarilishi. Bahor tabiati tafakkurida yuzaga keladigan hayajon va qalbning tubida yashiringan quvonchli, kelajakka umid hissi va yashirin kutish bu erda chuqur taassurot qoldiradi. Piessada uchta bo'lim mavjud. Birinchi va uchinchi bir-birini takrorlaydi. Ammo o'rtacha qismda yorqin majoziy kontrast yo'q, aksincha, bu erda kayfiyat, bir xil his-tuyg'ularning soyalari o'zgarib turadi. Yakuniy bo'limdagi hissiy impuls oxirigacha davom etadi.

"May. Oq kechalar". A.A.Fetning asaridan epigراف:

"Qanday kecha! Hamma narsa ajoyib! Tashakkur tungi ajoyib manzaraga!

Muzlik, bo'ron va qor hukmronligi o'tgani singari may oyi ham o'tib ketadi!»

"Oq kechalar"- May. Sankt-Peterburgdagi ilhomlantiruvchi va ajoyib she'riy oq kechalar, havo ajoyib romantik kayfiyatda o'ralgan bo'lsa, bu piessada ushbu holat tasvirlanadi. Musiqadagi atmosfera juda o'zgaruvchan, u yerda achchiq fikrlar keskin ravishda ajoyib zavq bilan almashtiriladi. Bularning barchasi doimiy romantik tungi manzara fonida sodir bo'ladi. Birinchi bo'lim-baxtning orzulari, u nafas olishning qisqa motiflariga asoslangan. Ikkinchi qism esa ko'proq ishtiyoqlidir. Qalbdagi hayajon kuchli o'sib boradi va quvonchli impulsiga aylanadi. Uchinchi bo'lim tinch tushlar va hayolli kayfiyatga qaytadi.

Oq kechalar Rossiyaning shimolidagi may oyida tunlar deb ataladi, kechasi esa kunduz kabi yorug'dir. Rossiyaning poytaxti Sankt-Peterburgdagi oq kechalar har doim romantik kechalar va qo'shiqlar bilan nishonlandi. Sankt-Peterburgning oq kechalarining obrazi rus rassomlarining rasmlari va rus shoirlarining she'rlarida tasvirlangan. Bu shunday — "oq kechalar" - buyuk rus yozuvchisi Fyodor Dostoevskiyning hikoyasi. O'yinning musiqasi qarama-qarshi kayfiyatlarining o'zgarishini bildiradi. Achchiq tasavvurlar oq kechalar davrining romantik va mutlaqo ajoyib manzara fonida qalbning zavq-shavqiga to'lib-toshgan shirinliklari bilan almashtiriladi. O'yin ikkita katta bo'limdan iborat bo'lib, ular o'zgartirilmagan va butun o'yinning ramkasini yaratadigan kirish va xulosalardan iborat. Kirish va xulosa musiqiy manzara, oq tunlarni tasvirlaydi. Birinchi bo'lim qisqa ohanglarga asoslangan. Ular Sankt-Peterburg ko'chalarida, yolg'izlik, baxt orzulari haqida oq kechaning sukunatini eslatib turganday tuyuladi. Kayfiyatdagi ikkinchi qism shov-shuvli va hatto ehtirosli. Ruhning hayajoni shunchalik oshib ketdiki, u quvonchli va quvonchli xarakterga ega bo'ladi. Undan keyin butun o'yinning xulosasiga bosqichma-bosqich o'tish mavjud. Har bir narsa tinchlanmoqda va yana tinglovchilar oldida Sankt-Peterburgning doimiy go'zalligida Shimoliy, oq, yorqin kechaning ajoyib va qat'iy tasviri. Chaykovskiy Sankt-Peterburgga bog'langan. Bu yerda uning yoshligi o'tdi, bu erda u kompozitorga aylandi, bu erda u tan olish va badiiy muvaffaqiyatga erishish quvonchini boshdan kechirdi.

"Iyun. Barkarola". A.N.Pleshcheyevning ishidan epigraf:

"Biz qirg'oqqa boramiz, u yerda dengiz to'lqinlari bizni hayratga soladi, sirli qayg'u bilan yulduzlar bizga porlaydi".

"Barkarola"- Iyun. Venedikda Barkaroles juda keng tarqalgan edi-bu italyan qayiqlari tomonidan ijro etilgan qo'shiqlar. Ularning barchasi silliq va yoqimli edi. Birinchi qismning keng musiqasi juda ta'sirli. Unga qo'shilish barkarol uchun juda an'anaviy bo'lgan gitara toshqinlariga o'xshaydi. O'rta qismda kayfiyat yanada

quvnoq va hayajonli bo'ladi. O'yin oxirida musiqa, qo'shiqchi bilan qayiq asta-sekin ufqning orqasida yashirinib ketganidek, muzlaydi.

Venedikdagi Barkaroles (Italyan qayiqdari).

Barca italyanacha so'z, qayiq degan ma'noni anglatadi. Barcarola italyan xalq musiqasida qayiq qo'shiqlari deb nomlangan. Ayniqsa, bu qo'shiqlar Venedikda kechayu kunduz qayiqlarda harakat qilgan va qo'shiq kuylagan son-sanoqsiz kanallarning qirg'oqlarida keng tarqalgan. Bu qo'shiqlar, odatda, mo'tadil edi va ritm va qo'shiq qayiqning silliq harakatini bir xil chayqalishlar ostida taqlid qildi. XIX asrning birinchi yarmida rus musiqasida barkarollar keng tarqalgan. Ular rus lirik vokal musiqasining ajralmas qismiga aylandi, shuningdek, rus she'riyatida va rasmda aks ettirilgan.

"Barkarola" – Chaykovskiyning "Yil fasllari" siklida yana bir Peterburg musiqiy manzarasini ifodalaydi. Hatto uning nomi ham suv kanallari va Rossiyaning Shimoliy poytaxti bo'lgan qirg'oqlarida joylashgan ko'plab daryolarning rasmlariga qaratilgan. Piessaning birinchi qismida keng qo'shiq kuylari issiq va mazmunli tarzda eshitiladi. U barkarol uchun mandolin toshqinlarini eslatuvchi eskort to'lqinlarida "chayqaladi". O'rtasida musiqaning kayfiyati o'zgarib, to'lqinlarning tez va shovqinli portlashlari eshitilganidek, yanada quvnoq va qayg'uradi. Lekin keyin hamma narsa hotirjam bo'lib, yana hayolli, chiroyli ohangda, endi esa nafaqat qo'shiq bilan, balki ikkinchi musiqiy ovoz bilan birga keladi. Bu ikki qo'shiqchining dueti kabi ko'rinadi. Piessa butun musiqaning asta — sekin susayishi bilan tugaydi. Huddi qayiq olib tashlansa va u bilan birga to'lqinlar tovushlari va portlashlari yo'q bo'lib ketadi.

"Iyul. A.V.Koltsovning ishidan epigraf:

"Razzudis yelkasin qimirlatib silkitardi qo'!"

Siz yuzingizni sipalar peshin shamoli»

Iyul. Erta tongda Kosari o'z asboblari bilan qurollanib, o'zlarni ekish uchun maydonga chiqdi. Shu bilan birga, ular tez-tez mehnat qo'shiqlarini kuylashdi, bu ularga ishda yordam berdi. Kichik bir o'yinda Chaykovskiy qishloq hayotining yorqin tasvirini ko'rsatdi. Kosari asosan erta va erta tongda o'zlarni ekish uchun maydonga chiqqan erkaklardir. Qo'llar va o'roqlarning bir-biriga tegishi, odatda, ish paytida qo'shiq kuylagan mehnat qo'shiqlarining ritmiga to'g'ri keldi. Bu qo'shiqlar qadim zamonlardan beri Rossiyada mavjud edi. Ular o'zlarni ekish paytida qo'shiq kuylashgan. Kosari ham rus san'atida juda mashhur. Ko'plab rus shoirlari tomonidan aytilgan. Xalq orasida ko'plab qo'shiqlar yaratilgan.

"Kosar qo'shig'i" - xalq qishloq hayotining sahnasi. Asosiy ohangda xalq qo'shiqlariga o'xshash intonatsiyalar mavjud. O'yinda uchta katta bo'lim mavjud. Ular tabiatan bir-biriga bog'liq. Garchi birinchi va uchinchi qismlar, aslida, o'tloqqa qiziqarli va baquvvat ravishda o'rigan va butun ovoz bilan keng va ayni paytda ritmik ravishda aniq qo'shiqni ijro etadigan kosar, qishloqning qo'shig'i bo'lsa-da. O'rta epizodda, tezkor harakatlanuvchi akkordlarning tezkor harakatlarida siz rus xalq cholg'ularining ovozlari bilan o'xshashliklarni eshitishingiz mumkin. Oxir-oqibat, kengroq ovoqli qo'shiq yana bir bor yangradi, xuddi qisqa tanaffusdan so'ng, yangi kuchlar bilan ishlaydigan dehqon ishlay boshladi. Chaykovskiy bu yozni qishloqda yaxshi ko'rardi va maktublardan birida shunday deb yozgan edi: "nima uchun bu? Nima uchun oddiy rus peyzaji, nima uchun yozda Rossiyada dalalarda, o'rmonda, cho'lda kechqurun qishloqda yurish, meni tabiatga bo'lgan muhabbat oqibatidan charchab, yerga yotadigan davlatga olib keldi". Asosiy musiqaning o'zi xalq qo'shiqlarining intonatsiyasini aniq ifodalaydi. Miniaturada uchta bo'lim mavjud. Ularning birinchi va uchinchi qismi-bu qiziqarli va energiya bilan to'lgan xodimning qo'shig'i. O'rtacha bo'lim biroz boshqacha, instrumental yo'qotishlarga o'xshaydi.

"Avgust. Hosil". A.V.Koltsovning ishidan epigraf:

"Odamlar oilalari bilan dalada ishlar va o'rim-yig'im qo'shiqlarini kuylashar".

"Hosil"- Avgust. Yozning oxirida daladan hosil olish odat tusiga kiradi va dehqon hayotida - bu eng muhim davrlardan biri edi. Tinglovchilar oldida dehqon hayotidan xalq sahnasi ochiladi. Musiqa jonli va baland ovozda eshitiladi. O'yinning o'rta qismi-tekisliklar va cheksiz joylar bilan rustik landshaftni tasvirlaydigan kichik lirik tushkunlik. Bu miniaturaga uchun Chaykovskiy o'zining "Skertso" sarlavhasini taqdim etdi. O'rim-yig'im pishgan non maydonidan olingan. Rus dehqonining hayotida o'rigan vaqt eng muhim vaqt. Ular ertalabdan to tonggacha oilalar bilan dalada ishladilar. Shu bilan birga, ular juda ko'p qo'shiq aytdilar.

"O'rim — yig'im" - bu dehqon hayotidan katta xalq sahnasi. Aslida o'rim — yig'im - bu pianino uchun keng ko'lamli Skertso, rus fermerining kundalik hayotidan yorqin rasmni tasvirlaydi. Unda dehqonlarning katta jamoaviy ishiga xos bo'lgan tiklanish, ko'tarilish mavjud. O'rta qismda yorqin xalq sahnasining surati o'rta rus tabiatiga xos bo'lgan lirik qishloq landshaftiga o'zgaradi, unda hosilning sahnasi ochiladi. Ushbu musiqiy qism bilan bog'liq ravishda Chaykovskiyning bayonoti esga olinadi: "men rus qishloqlari, rus peyzaji men uchun yoqimli bo'lgan narsalarni tasvirlay olmayman...»

"Sentyabr. Ovchilik". A.S.Pushkin asaridan epigraf:

"Vaqt keldi, vaqt keldi!

Shoxlar karnaylar ov kiyimida otlarda o'tirganidan ko'ra ko'proq qayiqlar svoraga sakrashadi".

XIX asrning rus hayoti ov qilmasdan tasavvur qilinmaydi, bu esa olijanob mulklarda o'ziga xos o'yin-kulgiga aylandi. Bu kuz piessasida tasvirlangan Chaykovskiy edi. Odatda ov har doim shovqinli, kulgili bo'lib o'tdi, hamma joyda ovchilik shoxlari va itlarning qobig'i eshitildi. Juda mohirlik bilan Pyotr Ilyich piessada ovoqli uslublardan foydalangan.

Ov bu so'z, boshqa barcha tillarda bo'lgani kabi, yovvoyi hayvonlarni baliq ovlashni anglatadi. Biroq, so'zning o'zi rus tilida "ov" so'zidan kelib chiqadi, ya'ni istak, ehtiros, biror narsaga intilish. Ov XIX asrning rus hayotining juda xarakterli detallaridan biridir. Ushbu hikoya rus adabiyotining ko'plab sahifalariga bag'ishlangan.

L.Tolstoyning romanlari,

I.Turgenevning hikoyalari va rus rassomlarining asarlari haqida ovning tavsiflarini eslayman. Rossiyada ov qilish har doim ehtirosli, kuchli va juda shovqinli, kulgili, ov shoxlari bilan birga ko'plab ovchilik itlari bilan o'tdi. XIX asrda, kuz oylarida zodagonlik mulklarida ov qilish, ishtirokchilarni jasorat, kuch, qobiliyat, temperament va hayajon bilan talab qiladigan qiziqarli baliq ovlash emas edi feya tasvirlashgan.

"Oktyabr. Kuzgi qo'shiq". A.K.Tolstoyning asaridan epigraf:

"Kuz, barcha kambag'al bog'imizga sepilgan sarg'aygan barglar shamolda uchadi".

Rossiyada kuz har doim ko'plab yozuvchilar, shoirlar, rassomlar va musiqachilar tomonidan aytilgan. U kuzda oltin libosda kiyingan rus tabiatining noyob go'zalligini ko'rdi, uning ajoyib rang-barangligi bilan porladi. Ammo kuzning boshqa lahzalari ham bor edi — bu zerikarli manzara, tabiatning kuzgi o'limi va hayotning ramzi sifatida yoz mavsumida qayg'u. Qish arafasida tabiatda o'lish-bu kuz hayotining eng fojiali va qayg'uli sahifalaridan biridir. Albatta, kuzda yana bir narsa sodir bo'ladi, zerikarli yomg'ir kelayotgan yozda bir oz xafa bo'ladi va tabiat o'ladi. Piter Ilyich o'z ishida bu kayfiyatni etkazishga harakat qildi. O'yin butun siklda Markaziy o'rinni egallaydi. Bu hikoyaning natijasi kabi ko'rinadi. O'yinda nafas olish, qayg'u va qayg'u ovozi eshitiladi. Faqat o'rta qism, Umidning bir ko'rinishi bo'lib, unda jo'shqin ko'tarilish, Ilhom bilan to'la. Biroq, uchinchi qism yana qayg'u va qayg'u intonatsiyasiga qaytadi. Oxirgi zarbalar susayadi, endi tiklanish umidi yo'q ko'rinadi.

"Kuz qo'shig'i" siklda alohida o'rin tutadi. Uning fojiali rang-barangligi uning muhim markazi, rus hayoti va rus tabiatining hayoti haqidagi butun hikoyaning natijasidir. Oktyabr, "kuz qo'shig'i" - barcha jonzotlarning o'limining qo'shig'i. Musiqada achinarli intonatsiyalar nafaslar ustunlik qiladi. O'rta qismda, hayotning umidi, o'zini saqlab qolishga urinish kabi, ba'zi bir ko'tarilish, titroq ilhom bor. Ammo birinchi qismni takrorlaydigan uchinchi qism yana bir bor boshlang'ich xafa bo'lgan "nafas" ga qaytadi va butunlay umidsiz to'liq o'limga olib keladi. Muallifning "morendo" yozuvi bilan o'yinning yakuniy iboralarimorendo, ya'ni "muzlatish" degan ma'noni anglatadi, yangi hayot paydo bo'lishiga umid yo'q. Butun piessa lirik-psixologik eskizdir. Unda insonning manzara va kayfiyati birlashtiriladi. "Men har kuni uzoq yurishga boraman, o'rmonda qulay burchakni qidiraman va kuzgi havodan abadiy zavqlanaman, tushgan barglarning hidi, kuzgi landshaftning sukunati va jozibasi uning o'ziga xos rangi bilan namlanadi", deb yozadi bastakor.

"Noyabr. Uchlik". N.Nekrasovning ishidan epigraf:

"Yo'lda qayg'u bilan bir xil ko'rinmang va uchmadan keyin shoshilmang va yurakdan qayg'urmang, g'am-tashvishni tezda sindirib tashlang!"

Noyabr oyi kuz oylariga tegishli bo'lsa-da, qish allaqachon to'liq his etilmoqda. Sovuqlar allaqachon tik turibdi va daraxtlar oq sovuq bilan qoplangan. Yilning bu vaqtida ajoyib manzara. Tinglovchilar oldida rus bo'shliqlarini tortadigan keng nafas olish uchun chiroyli ohang ishi boshlanadi. To'satdan xotirjamlik asta-sekin yaqinlashib kelayotgan qo'ng'iroqlarning uzoq ovozini buzadi. Bu uchta otni bir-biriga bog'lab turadi. Bubentsovning quvnoq chaqiruvi bir muncha vaqt lirik

kayfiyatni fonga qaytaradi. Ammo otlar o'tib ketishdi va qo'ng'iroq asta-sekin pasayib ketdi. Shunga qaramay, qo'mondonning mounyvnaya qo'shig'iga o'xshash birinchi ohang eshitiladi.

Rossiyada bir-biriga bog'langan otlarning nom ostida. U tez-tez qo'ng'iroqlarni to'xtatib qo'ydi, ular tez-tez haydash paytida kumush tovush bilan porlashdi. Rossiyada ular uch marta tez sayohat qilishni yaxshi ko'rishardi, bu juda ko'p xalq qo'shiqlari. Chaykovskiy siklida ushbu o'yinning ko'rinishi juda nozik ohangda bo'lsa-da, lekin hayot uchun haqiqiy umid sifatida qabul qilinadi. Cheksiz ruslardagi yo'llar, uchta ot bu davom etayotgan hayotning ramzlari. Rossiyada noyabr-bu kuz oyi bo'lsa-da, lekin qish allaqachon o'zining to'liq qiyofasida paydo bo'ladi. "Sovuq bor, lekin quyosh hali ham bir oz issiq. Daraxtlar oq parda bilan qoplangan va bu qish manzara so'zlar bilan ifodalash qiyin bo'lgan go'zaldir", deb yozadi Chaykovskiy. Kuy erkin rus xalq qo'shig'ini eslatuvchi keng musiqa bilan boshlanadi. Undan keyin, qayg'uli, xayoliy fikrlarning aks-sadosi eshitila boshlaydi. Ammo keyin yaqinroq va yaqinroq uchta otga birlashtirilgan qo'ng'iroqlar paydo bo'ladi. Bir muncha vaqt uchun kulgili qo'ng'iroq, xuddi g'amgin kayfiyatni bostiradi. Ammo keyin birinchi musiqa qaytadi — qo'mondonning qo'shig'i. U qo'ng'iroqlar bilan birga keladi. Birinchidan, ular jim bo'lib, keyin butunlay eriydi.

"Dekabr. Svyatki". V.Jukovskiy asaridan epigraf:

"Bir marta Epiphaniy oqshomida qizlar hayron bo'lishdi darvoza uchun poyabzal oyog'idan olib chiqib, otishdi..."

Rojdestvo uchun nima qilish kerak? Qizlar o'zlarining yolg'izlanib qolganlarini taxmin qilishadi, hamma joyda bayram muhiti hukmronlik qiladi. Ko'chalarda qorbobolar bor, ular uylarga kirib, o'z hazillarini, qo'shiqlarini egalariga jalb qilishadi. Bu raqsning epizodlari, albatta, topilgan va asosiy ohang bilan almashtiriladi. O'yin butun oila mehmonlar bilan birgalikda chiroyli Rojdestvo daraxti atrofida to'planganida, tinch Valsning tovushlari uchun tantanali bayramni yakunlaydi. Rojdestvoda suvga cho'mish vaqti ya'ni Xristian marosimining elementlari qadimgi, butparastlar bilan birlashtirilgan bayram. Azizlar uydan uyga ko'chib ketishdi, qizlar kelajakdagi taqdiri haqida hayron bo'lishdi. Oilalarda bayram tantanasi hukmronlik qildi. Odatdagidek kiyingan, lekin hazil uchun uydan uyga borib, muqaddas qo'shiqlarni kuylashdi, raqsga tushishdi. Uylarda ular muomila qilishdi, sovg'alar

berdilar. Siklning yakuniy qismi - "svyatki" - bastakorning qo'lyozmasida "Vals" sarlavhasi bor. Va bu tasodif emas, vals o'sha kunlarda mashhur raqs, oilaviy bayramlarning ramzi edi. O'yinning asosiy musiqasi uy musiqasi uslubida yaratilgan bo'lib, uning qismlari vals epizodlari bilan almashtiriladi. Va o'yin tugaydi va u bilan birga butun sikl tinch vals, go'zal Rojdestvo daraxti atrofida uy bayrami tasviri bilan yakunlanadi.

Fasllarning bo'yicha kompozitorlik ishlari:

"Yil fasllari" aylanishi ijrochilar orasida juda mashhur bo'lib chiqdi, shuning uchun u turli vositalar va kompozitsiyalar uchun har qanday o'zgarishlarda mavjud. Ko'plab taniqli musiqachilar bir vaqtning o'zida pianino davrining orkestratsiyasi bilan shug'ullanishgan. Qiziqarli versiya tomoshabinlarni g'ayritabiiy orkestr bilan hayratga soladigan Sergey Ritsarev-abir tomonidan jamoatchilikka taqdim etildi. Bu simfonik orkestr uchun odatiy tartib emas, bu versiyada Chaykovskiyning uslubi seziladi, go'yo u o'zini orkestr uchun yaratgan deb o'ylaydi. Tinglovchilar oldida yorqin rasmlar bu kichik o'yinlarni ko'rsatadi. Tadqiqotchilarning ta'kidlashicha, bu versiyada faqatgina Mixail Pletnev – orkestr miqyosidagi mantiqni o'zida mujassam etgan narsa bor. Muallifning ta'kidlashicha, ish paytida u bitta qoidaga amal qilgan. U dastlab Chaykovskiyning tsiklini faqat eskiz deb o'ylardi va aniqrog'i, to mavjud bo'lgan simfonik ishning pianino tuzilishi. Bu unga ishni yangi usulda ko'rib chiqishga va pianonaga bo'lgan muhabbatni yengishga imkon berdi. Ba'zi nuqtalarda, u hatto barcha dizayn kontseptsiyasini buzmaslik uchun miniatyuralarga bir nechta kirish soatlarini ham qo'shish kerak edi. Shunisi e'tiborga loyiqlik, Chaykovskiyning bu pianino tsikli o'z vaqtida chegaralanmagan. U dunyoning turli mamlakatlaridagi tinglovchilar, ijrochilar tomonidan tanilgan, qadrlanadi va seviladi. Bir necha o'n yillar davomida yosh musiqachilar rus klassik musiqasining haqiqiy marvaridlari bo'lgan ushbu oddiy va tushunarli o'yinlarda tarbiyalangan. "Yil fasllari" - bu ajoyib ish bo'lib, u o'ziga xos o'ziga jalb qiladi, mavjud bo'lgan barcha vaqtlarda yo'qolmaydi va bu uning asosiy afzalligi.

Chaykovskiy "Yil fasllar" tsiklini yozgan kompozitorlarning yagona a'zosi emas. Avvalroq, bu mavzuda Antonio Vivaldi tomonidan muhokama qilindi, u turli mavsumlarga mos keladigan 4 torli kontsertlarni yaratdi. Astor Piazzolla Tango uslubida yaratilgan to'rtta o'yinni yozdi. Bastakor Grigor Akhinyan "Yil fasllari" raqs tsiklini yaratdi. Bundan tashqari, xuddi shu nomdagi baletlarning ko'pligi, shuningdek, Jozef Gaydnning oratoriyasi mavjud.

Shynday qilib Chaykovskiyning “Yil fasllari” fortepiano sikli 1873-1875 yillarda yozligan bo’lib 12 hil ko’rinishdan iborat.

XULOSA

“Musika madaniyati kishilik jamiyati ma’naviy hayotida muhim o‘rin tutadi. Chunki, musika inson qalbida go‘zal tuyg‘ularni uyg‘otadi, uni yaxshi amallarni bajarishga chorlaydi. XIX asrda Rus musika madaniyati tarixida yangi davr boshlandi, bu davr yangidan-yangi shakl va janrlar paydo bo‘lib boradi. Bularning shakllanish jarayonlari turli yevropa mamlakatlariga, turli milliy madaniyatlarga yoyildi. XIX asrda Rus musika madaniyatida jahonga mashhur P.I.Chaykovskiy ijodining ahamiyati juda kattadir. P.I.Chaykovskiy musika san’atining deyarli hamma janr va shakllarida haddan tashqari katta ijodiy meros qoldirgan. Chaykovskiy opera, messa, oratoriya, simfoniya, konsertlar, har xil tarkibdagi cholg‘u ansambllari uchun kamer asarlar, yakka sozda ijro etish uchun asarlar, xor, vokal ansambllari uchun qo‘shiqlar yozgan. Asosan cholg‘u musiqasi sohasida haqli suratda jahonga mashhur bo‘lgan.”² Ijodining tarixiy va badiiy qimmatini xuddi shu soha hammadan ko‘ra ko‘proq belgilab beradi. XIX asrda Rossiya aholisining xilma-xil qatlamlarida rasm-rusm bo‘lgan turmushga oid xalq musiqasidan tashqari Rossiyaning professional konsert va musika-teatr hayoti keng rivoj topdi va mana shunday konsertlarda mashhur san’atkorlar ishtirok etardi. Yuqorida bayon qilganimizdek ushbu maqolada P.I.Chaykovskiy ijodidagi “Yil fasllari” asari haqida batafsil ma’lumotlar bayon qildik. Shuningdek, ushbu asarning mazmun-mohiyati, uning g‘oyalarining ma’lum darajada yoritib berdik.

---

² T.Ismailov; “THE IMPORTANCE OF RUSSIAN CLASSICAL COMPOSERS IN CLASSES OF MUSIC CULTURE” “Экономика и социум” №1(80) 2021;

REFERENCES

1. T.Ismailov; “THE IMPORTANCE OF RUSSIAN CLASSICAL COMPOSERS IN CLASSES OF MUSIC CULTURE” "Экономика и социум" №1(80) 2021;
2. T.Ismailov; “CHARACTERISTICS OF KHOREZM DOSTON ART” "Экономика и социум" №3(82) 2021;
3. T.Kh.Ismailov; “Musical currents and the formation of Russian classical music” “Вестник магистратуры” 2021. №5 (116);
4. ISMAILOV TOHIRJON XUSHNUDBEK O’G’LI; “MUSIQA MADANIYATI DARSLARIDA RUS KOMPOZITORLARI IJODI ORQALI O’QUVCHILARNING ESTETIK DIDINI RIVOJLANTIRISH” “SCIENCE AND EDUCATION” IN VOLUME #2 ISSUE #4, APRIL 2021;
5. Ismailov Tohir Xushnud o'g'li; «FORMATION OF STUDENT AESTHETIC COMPETITION BY TEACHING THE WORKS OF RUSSIAN CLASSIC COMPOSERS IN MUSIC CULTURE CLASSES»; «Интернаука» №15(191) 30.04.2021;
6. Ismailov Tohir Xushnodbek o'g'li; «Formation of student aesthetic competition by teaching the works of Russian classic composers in music culture classes»; «Молодой ученый» №17 (359), апрель 2021 г. <https://moluch.ru/archive/359/80355/>.
7. Ismailov Tohir Xushnodbek o'g'li “P.I.CHAKOVSKIY ASARLARI MAZMUNINING UMUMNAZARIY-TARIXIY JARAYONLARI” Science and Education ISSUE 3, March 2022;